

ЦВЕТЕЛИНА ГЕОРГИЕВА

**ЕЗИКОВИ КОНСТРУКЦИИ С ИНТЕНЗИФИЦИРАЩ
ХАРАКТЕР ОТ ТИПА САМ-САМЕНИЧЪК – ГРАМАТИЧЕСКИ
ПРОБЛЕМИ**

TSVETELINA GEORGIEVA

**LANGUAGE STRUCTURES WITH INTENSIFIED CHARACTER
TYPE САМ-САМЕНИЧЪК – GRAMMATICAL PROBLEMS**

(Abstract)

The article raises the question of grammatical nature of such structures *сам-саменичък* which is important for their uniform presentation in dictionaries. Based on the review of the existing different opinions in Bulgarian scientific and practical work, and made semantic analysis assumes that are resistant phrases with intensified character. The article makes a proposal for their performance in the dictionaries.

Keywords: сам-саменичък, resistant phrases, grammatical problems, dictionaries

Многотомният академичен *Речник на българския език* (РБЕ) поставя пред авторите лексикографи предизвикателства, свързани с детайлното изследване и описание на всяка лексикална единица от различни аспекти: семантичен, граматичен, словообразователен, функционален и др. Разбира се, за да се състави една речникова статия, са необходими не само лингвистични знания, умения и опит, но и множество справки със справочници, с традиционни и електронни корпуси от текстове, а също и консултации със специалисти от различни области на знанието. В резултат на това се създава речникова статия, която като във фокус събира необходимата информация – *строго ограничена* от зададените параметри на съществуващата концепция и *логично организирана, уникална и представителна* за всяка лексема.¹

Настоящото изследване е резултат от множество въпроси, възникнали пред мен при съставянето на речникови статии от т. 16 (б. С) на РБЕ и преди всичко от начина на представяне на образувания от типа *сам-саменичък*. Например:

1) какво представляват конструкциите *сам-саменичък* и под. – думи (сложни) или несвободни (устойчиви) словосъчетания (и по-конкретно –

фразеосхеми, същински фразеологични единици или нещо друго);

- 2) каква е функцията на дефиса между двете съставки;
- 3) има ли в българския език формоизменение в средата на думата;
- 4) каква е функцията на втория компонент в конструкцията.

От отговорите на тези въпроси зависи къде е мястото на двусъставните образувания при различните типове лексикографски трудове.

Конструкции като *сам-саменичък* и под. са характерни за разговорната реч, като моделът им за построяване е ясен. В основата му лежи повторението – първият компонент е непроезводна единица (качествено прилагателно, обикн. едностранно, или числителното *един*), а вторият – негова производна, образувана обикн. с наставка *-(ен)ичък*. В писмените текстове двете единици *обикновено* са изписани с дефис, като това графично оформяне на пръв поглед не буди смущение. Но само на пръв поглед. При по-детайлното описание на тези конструкции, което изисква отчитане на формоизменителните им особености, както и при съпоставка между информацията в тълковни и правописни речници, възникват въпроси, свързани с морфологията, синтаксиса, лексикологията, фразеологията, словообразуването и кодификацията. Оказва се, че години наред тези образувания са били описвани по различен начин, нееднотипно в тълковните и в правописните академични речници.

Провокирана от този факт, потърсих повече информация и в редица теоретични изследвания (граматики, монографии, статии) с цел изясняване на тяхната същност. Осъзнавам, че този тип образувания, които, както се посочва в някои изследвания, са на границата между сложните думи и съчетанията, са по-прости за научно, отколкото за лексикографско описание, защото при последното не се допускат уговорки и липса на категоричност.

Събраната информация ще бъде изложена по теми и в хронологичен ред. Така ще се проследи има ли промяна в научния подход към подобни единици, ще се обобщи информацията и, доколкото е възможно, ще се предложи вариант за разрешаване на съществуващите проблеми. Осъзнавам, че необходимостта от съгласуване на граматичната информация в РБЕ и в академичния правописен академичен речник би довела до сериозни промени относно начина на представяне на тези структури в един от двата академични труда.

Сам-саменичък и академичните правописни речници

Академичните правописни речници са не само кодифициращ, но и граматически справочник. В този смисъл граматичната информация от речниковата статия (има се предвид представената парадигма на заглавната дума) се допълва от уводната част на речника, в която са изписани правилата за системното описание на езика на графично равнище. Както посочва М. Томов, „словникът на правописния речник **не обхваща разделни единици**

или словосъчетания [подчертаването мое, Цв. Г.], а само графични думи, от които (могат да) се изграждат словосъчетания, съставни думи, изречения и т.н. в писмен текст според съществуващите езикови правила“ (Томов 2015).

В актуалния академичен правописен речник, т.е. в *Официалния правописен речник на българския език* (по-нататък ОПР 2012), като заглавка липсва *сам-саменичък*, но присъства конструкцията *сам-самичък* и то с парадигма (**сам-самичък** сам-самичкия(т), сам-самичка, сам-самичко; сам-самички), както и **гол-голеничък**, **гол-голишав**, **един-едничък**, **жив-живеничък** и др.

Присъствието на подобни конструкции в словника на речника означава, че кодификаторите ги определят като „графични думи“, а не като „разделни единици или словосъчетания“. Естествено възникна въпросът: сложни думи ли са, или по-особен вид конструкции, които по подобие на сложните думи се изписват полуслято с дефис и може би са уговорени някъде в предговора на речника. Отговор на този въпрос открих наистина в уводната част на труда – образувания от типа на *сам-саменичък* (наред с *важен-важен*, *немил-недраг*) са: „сложни прилагателни имена – фразеологизирани съчетания от две качествени прилагателни без съединителна гласна, образувани чрез повтаряне на едното прилагателно или на неговата основа, разширена с представки и наставки, или от основа с близко или с противоположно значение“ (ОПР 2012: 61). В Речника откривам отговор и на един от посочените в началото на статията въпроси – дали в българския език съществува формоизменение в средата на думата. Ясно и недвусмислено е дефинирано: „Посочените сложни прилагателни имена променят и първата си основа при образуването на граматичните форми за род и число: *важна-важна*, *голи-голенички*, *немили-недраги*“ (пак там).

Оказа се, че тази информация присъства в подобен вид и в предходни академични речници, срв.:

ОПР 2012 ²	НПРБЕ 2002 ³	ПРБКЕ 1995 ⁴	ПРСБКЕ 1978 ⁵
Полуслято се пишат: „54.8. Сложни прилагателни – фразеологизирани съчетания от две качествени прилагателни без съединителна гласна, образувани чрез повтаряне на едното прилагателно или на неговата основа,	Полуслято се пишат: „Сложни прилагателни – фразеологизирани съчетания от две качествени прилагателни без съединителна гласна, образувани чрез повтаряне на едното прилагателно или на неговата основа,	Полуслято се пишат: „6. Сложни прилагателни – фразеологизирани съчетания от две качествени прилагателни, свързани без съединителна гласна. Различават се следните случаи: а) Сложни при-	Полуслято се пишат: „8. Сложни прилагателни и наречия, образувани чрез повторение на цялата дума или на нейна основа, разширени с представка или наставка, за да се засили значение-

<p>разширена с представки и наставки, или от основа с близко или с противоположно значение: <i>важен-важен</i>; <i>бит-пребит</i>, <i>немил-недраг</i>, <i>гол-голеничък</i>, <i>един-единствен</i>, <i>ситен-дребен</i>, <i>щур-пощурял</i>; <i>бял-червен</i>, <i>пиян-заян</i>, <i>син-зелен</i>.</p> <p>Посочените сложни прилагателни имена променят и първата си основа при образуването на граматичните форми за род и число: <i>важна-важна</i>, <i>голи-голенички</i>, <i>немили-недраги</i>.“ (вж. 61 с.).</p>	<p>разширена с представки и наставки, или от основа с близко или с противоположно значение: <i>важен-важен</i>; <i>бит-пребит</i>, <i>немил-недраг</i>, <i>гол-голеничък</i>, <i>един-единствен</i>, <i>ситен-дребен</i>, <i>щур-пощурял</i>; <i>бял-червен</i>, <i>пиян-заян</i>, <i>син-зелен</i>.</p> <p>При тези сложни прилагателни имена главното ударение пада върху втората част на думата. Заб. Някои от посочените сложни прилагателни променят първата си основа при образуването на граматичните форми за род и число: <i>важна-важна</i>, <i>голи-голенички</i>, <i>немили-недраги</i>.“ (вж. 56 с.).</p>	<p>лагателни, образувани чрез повтаряне на едното прилагателно или на неговата основа, разширена с представки и наставки: <i>важен-важен</i>, <i>бит-пребит</i>, <i>гол-голеничък</i>, <i>един-единствен</i>, <i>щур-пощурял</i>.</p> <p>б) Сложни прилагателни, образувани от основа с близко или с противоположно значение: <i>бял-червен</i>, <i>немил-недраг</i>, <i>пиян-заян</i>, <i>ситен-дребен</i>.</p> <p>Заб. Някои от посочените в т. а) и б) сложни прилагателни променят първата си основа при образуването на граматичните форми за род и число: <i>важна-важна</i>, <i>голи-голенички</i>, <i>немили-недраги</i>.“ (вж. 53 с.).</p>	<p>то: <i>важен-важен</i>, <i>ситно-ситно</i>, <i>бързо-бързо</i>, <i>едва-едва</i>, <i>отгоре-отгоре</i>, <i>гол-голеничък</i>, <i>бит-пребит</i>, <i>щур-пощурял</i>⁶, <i>клет-проклет</i>, <i>лека-полека</i>, <i>полека-лека</i> и пр.“ (вж. XXII с.).</p>
--	--	---	---

Всъщност за първи път в ПРБКЕ 1954⁷ се отбелязва съществуването на „сложни прилагателни..., образувани чрез повторение на цяла дума или на нейна основа, разширена с представка или наставка“, като сред посочените примери е и *гол-голеничък*. В следващите преработените издания тези „сложни прилагателни“ все по-често се появяват в словниците и то представени нееднотипно в рамките на един речник (напр. със и без парадигма; със и без уточнения в кръгли скоби – срв. „*саменичък (сам-саменичък)*“, но *голеничък* не е посочено по същия начин; говори се за симетрично формоизменение, но то не е отразено – срв. „*нов-новеничък, -чка*“ др.), без това да е уговорено експлицитно в предговорите, а в някои случаи дори влиза в разрез с изведените правила.

Както се вижда, за кодификаторите единици като *гол-голеничък*, *сам-саменичък* са **сложни прилагателни имена**, т.е. става въпрос за една дума, въпреки че наред с това в предговорите се посочва, че те (думите) са „фразеологизирани съчетания от две качествени прилагателни“. На принципа на подразбирането (поради липса на по-детайлна характеристика както тук, така и в параграфа за употреба на дефис) се основава и изводът, че тези „фразеологизирани съчетания“ по графика (т.е. изписване с дефис) напомнят за прилагателни с две основи, изписани полуслято. Присъствието на специална бележка в последните три академични речника (за разлика от предишните), която уточнява, че в българския език съществуват сложни прилагателни имена, при които е възможно формоизменение по род и число както в края на думата, така и в средата (при завършека на първата им основа), а също и присъствието при съответната заглавка на форми, които илюстрират това правило, е основание в различни по тип речници подобни образувания да бъдат посочвани като самостоятелни заглавки, при това със симетрично формоизменение.

Сам-саменичък и научнотеоретичните трудове

При прегледа на някои български граматика (Грамматика 1947, Маслов 1982, Пашов 1989, СБЕ 1999, Куцаров 2007 и Ницолова 2008) в частта за формоизменението се установи, че не само не са описани подобни модели или образувания от типа *сам-саменичък*, но и не става дума за формоизменение в средата на лексикалната единица. В посочените трудове се изяснява, че окончанието стои в края на думата (след корена и наставките) и че с него се образуват нови граматически форми.⁸ Единствено в Грамматика 1983 и то в частта за сложните прилагателни със съчинителна връзка между двете части на основата (чийто автор е Ст. Стоянов) се пояснява, че тези „от типа *тънък-висок*“ (при които също има изменение на първия компонент, макар че са създадени по друг модел) може да се определят *само условно като сложни думи*. Отбелязва се още, че някои изследователи ги наричат „двойни думи“⁹ (Грамматика 1983: 160). Това е причина изследването да продължи в посока към лексикологията, фразеологията, словообразуването и синтаксиса в търсене на отговор какво представляват подобни конструкции – думи или словосъчетания.

Известно е, че вътре в думата не може да се вмъкват други думи. В речта тя нормално се оформя със свое ударение, а ако има две основни ударения, това означава, че е по-сложна единица – свободно или фразеологично словосъчетание (вж. СБЕ 1999: 134)¹⁰.

Оформя се изводът, че образувания като *сам-саменичък* безспорно представляват едно смислово цяло, но не и лексикална единица, тъй като всяка от съставните му части има свое формоизменение и ударение¹¹, като в някои случаи – напр. когато комплекси като *сам-саменичък*, *сам-самичък*

поясняват субект в ж. и ср.р. или в мн.ч. – ударението на първия компонент се измества върху втората сричка (срв. *самà-саменичка*, *самò-саменичко*, *самì-саменички*). Не е изключено и членуване на първия компонент¹². Има случаи, в които дори между двете части на конструкцията се вмъква друга дума.¹³

Посочените примери определено отвеждат в посока към синтаксиса. В том 3. на академичната граматика образувания като *нов-новеничък* (както и *пита*, *разпитва*) са определени от Й. Пенчев като словосъчетания, състоящи се от две думи, като „**втората дума** (подчертаването мое, Цв. Г.) е семантико-словообразователен вариант на първата“ (Грамматика 1990: 208; същото и в СБЕ 1999: 645).

Заслужава да се отбележи, че още през 70-те г. на ХХ в. Вл. Мурдаров с основание повдига въпроса за спецификата на анализирания тук образувания (както и на други подобни), като изказва категоричното си мнение, към което се присъединявам, че *гол-голеничък*, *немили-недраги*, *луд-млад*, *щур-пощурял*, *ситни-дребни*, *тиян-залян*, не са сложни прилагателни имена, а словосъчетания, „защото при образуването на формите им за множествено число и двете съставки се променят. Този факт налага словосъчетанията да бъдат оформяни по начин, различен от начина за графично оформяне на сложните прилагателни“ (Мурдаров 1974: 89). Авторът предлага те да се пишат разделно, като не изключва възможността „под влияние на традицията и полуустойчивия им характер да се приеме употребата на голямо тире“ (пак там). Друг е въпросът защо авторският колектив на поредния правописен речник (от 1983 г.) не се е съобразил с тези ясни и категорични доводи.

Няколко години по-късно, в своята монография „Семантика на сложните прилагателни имена“, Ем. Пернишка изключва от кръга на анализирания сложни прилагателни образувания от типа *гол-голеничък*, но въпреки посочените доводи не става ясна позицията на авторката относно статута на тези образувания. Тя ги определя едновременно и като прилагателни¹⁴, и като фразеологизирани конструкции, създадени чрез повтаряне на прилагателно име в негов словообразователен вариант, като внася уточнението, че „прилагателните *сам-сама*, *сама-самичка*, *сам-самичък* (*-саменичък*) поради редица случаи на морфологично спояване и изменение на цялото прилагателно, а не на отделните му части“ представляват „междинен факт, който показва постепенността и етапите на структурно-семантичното развитие на категорията“ (Пернишка 1980: 11). Същевременно, като се позовава на различни трудове, Ем. Пернишка споделя мнението на Вл. Мурдаров (Мурдаров 1974) за семантичната монолитност на тези образувания, чиито части същевременно притежават морфологична самостоятелност, и изказва предпочитание такива конструкции да се изписват с дълго тире по подобие на *тиян-залян*, *немил-недраг* (Пернишка 1980: 10).

Ем. Пернишка споделя мнението и на К. Ничева, че подобни образувания принадлежат към т.нар. фразеосхеми, без да са същински фразеологизми (вж. Ничева 1982 и 1987), т.е. те не трябва да бъдат предмет на изследване на фразеологията.

На фразеосхемите са посветени немалко публикации на К. Ничева (Ничева 1982, 1987, 1990 и др.). Изследователката прави разграничение между два вида фразеосхеми, като образуванията от типа *сам-саменичък* – този „специфичен тип съчетания, близки до сложните думи“ (Ничева 1982: 40) – попадат във втората група: „образувани чрез словообразователни средства“ (пак там). При тях е налице конструкция – „основна форма на съответното прилагателно (или числителното *един*) + специфично повторение на производно от тази група“ (Ничева 1990: 100). Мнението на К. Ничева за фразеосхемите търпи развитие през годините. Ако в своя монографичен труд *Българска фразеология* (Ничева 1987) тя не ги приема за фразеологични единици, то в друг свой самостоятелен труд – *Нов фразеологичен речник* (НФРР 1993) (за разлика от двутомния академичен *Фразеологичен речник на българския език* (ФРР 1974), в който е съавторка заедно с Кр. Чолакова и С. Спасова-Михайлова) решава да ги включи в словника.¹⁵

По-различно е становището на Ст. Калдиева-Захариева, която е привърженик на тясното разбиране за фразеология. В монографичния си труд *Българска фразеология* (том втори от академичната *Българска лексикология и фразеология*) авторката отнася образуванията като *сам-самичък*, *голголеничък* и др. под. не към фразеологизмите, а към „колокациите, тъй като прилагателното е употребено в конкретното си значение, а добавената умалителна форма само подсилва, подчертава тази семантика“ (Калдиева-Захариева 2013: 51–52). Терминът *колокации* тук се използва за „думи, свързани по „съседство“ на разположение, изразяващи минимален свързан текст, които са получили в резултат на честа употреба определена трайна връзка помежду си и възпроизводимост в готов вид в речта, т.е. превърнали са се в устойчиви словосъчетания“ (Калдиева-Захариева 2013: 48). Това е основание изследователката да не приема включването на съчетанията от разглеждания тип във фразеологичен речник.¹⁶

Споделям мнението на Ст. Калдиева-Захариева. С оглед на поставената цел бих добавила още, че при този тип съчетания съществена е ролята не само на словообразователния процес (в случая суфиксацията), при който от непроизводна дума в нейната положителна степен (обикновено едносрично прилагателно име или числителното *един*) се получава производна единица¹⁷, т.нар. „фалшив“ деминутив¹⁸. Изключително важна е и схемата на построение (от по-проста единица към по-сложна), музицирането, постигнато чрез удвояване, повторение на първия елемент в рамките на втория, включително – самата интонация и търсеният ритъм (в мъжкородовите форми ударението при първия компонент с малки изключения е

върху първата сричка, докато ударението върху втория компонент обикновено е на предпоследната (в редки случаи на последната сричка). Крайният резултат е създаването на етимологична фигура, синтагматичното отношение между чиито части е също толкова важно в случая, както и образуването на модификационния адекватен дериват (в отделни трудове наричан „умалително-ласкателен вариант“ (вж. Ничева 1982: 40) или „семантико-словообразователен вариант“ (вж. СБЕ 1999: 645). За разлика от същинските фразеологизми (напр. *в евино облекло* ‘съвсем гол’, *жълтата гостенка* ‘туберкулоза’, *божа кравица* ‘кротък, безобиден човек’ и др.), при които се наблюдава абсолютно неразложимо значение (т.е. значението на цялото не може да се изведе от значението на съставлящите ги думи), лексикалните единици в анализираниите конструкции участват със своите номинативни значения. Двете лексеми – непроизводната и производната – са както формално, така и смислово свързани. За да илюстрирам казаното съзнателно избирам статията на прилагателното *гол* в РБЕ и посочвам само две от 11-те му значения:

ГОЛ ... 1. За човешкото тяло или за части на тялото – който не е покрит с никаква дреха. ...
10. *Прен. Разг.* Който няма достатъчно материални средства, имот или живее в лишения, недоимък; беден.

Дериватът *голеничък* (производна единица от прилагателното *гол*) не само „унаследява“ частично семантиката на *гол*, но е и носител на семантичен нюанс – оценъчен елемент. Формалният резултат от съчетанието му с прилагателното *гол* е синтактичната конструкция **гол-голеничък**, а семантичният – усилване на признака на обекта в пределно висока абсолютна степен, при което се запазва и оценъчният елемент.

Срв. как е отразено това в РБЕ:

ГОЛЕНИЧЪК ... В съчет.: **Гол-голеничък** ... 1. Който е без дрехи, съвсем необлечен. ... 2. Който няма никакви материални средства, никакъв имот; крайно беден.

Тези двусъставни конструкции може да заемат синтактична позиция на определение в изречението и подобно на свободните съчетания между компонентите им съществува съгласуване по род и число в цялата парадигма. И дори в някои редки случаи да се нарушава тяхната традиционно установена форма, това не довежда до нарушаване на колокационната обвързаност и на характера на семантичното им взаимоотношение.

Сам-саменичък и РБЕ

Според съществуващата концепция на РБЕ, изготвена когато все още не е утвърдена българската фразеологична теория (вж. Ръководство 1966), бинарните образувания от този тип, независимо от графичното им офор-

мяне с дефис, се приемат за **двусъставни устойчиви конструкции**, а не за **сложни думи**. Затова те се описват на точно определено място в статиите на първия и втория компонент, а именно: 1) когато и двата компонента функционират като самостоятелни лексеми, бинарната конструкция се посочва във фразеологичния блок на всяка заглавка (вж. напр. *нов-новеничък*); 2) когато вторият компонент няма самостоятелна употреба, конструкцията се посочва в статията на първия компонент във фразеологичния му блок, а в статията на втория компонент – след уточнението „Само в съчет.“ (вж. *гол-голеничък*).

Направеното изложение ми дава основание да предложа следната модифицираща промяна – конструкции като *сам-саменичък* да не се описват в академичния тълковен речник във фразеологичния блок на речниковите статии, а да бъдат посочвани към съответното значение на заглавната дума като нейна *специфична съчетаемост* с уточнението „За усилване“ (тъй като не става въпрос за преосмисляне на семантиката на заглавката, а за колокационна обвързаност, чрез която се постига усилващ, интензифициращ ефект).

Въз основа на изложените факти за конструкции от типа *сам-саменичък* намирам за приемливо не само създадените по този модел образувания, но и всички, при които се наблюдава симетрично формоизменение, да бъдат определяни като **устойчиви словосъчетания** с вложеното от Ст. Калдиева-Захариева съдържание¹⁹. Предвид не само утвърдената практика, но и възприемането им като едно семантично цяло, словосъчетанията може да се пишат с дълго тире, т.е. *сам–саменичък* (по подобен начин и *важен–важен, щур–пощурял* и др.), като този начин на графично оформяне ще служи за тяхното разграничаване от сложните думи, писани полуслято (с дефис), респ. конструкцията няма да подвежда читателя, че в статията на прилагателното **сам** е включена още една самостоятелна дума – сложното прилагателно *сам-саменичък*.

Както се вижда, от решаването на поставения граматичен проблем зависи и еднотипното представяне на единици като *сам-саменичък* в лексикографските трудове. И още нещо – оказва се, че Ф. дьо Сосюр е абсолютно прав, когато посочва необходимостта от взаимосвързаност между морфология, синтаксис (обикновено определяни като „граматика“) и лексикология: „Традиционните дялове на граматиката могат да бъдат полезни практически, но не съответстват на естествените различия и не се обединяват от някаква логическа връзка. Граматиката може да се изгради само върху различни и по-висши начала“ (Сосюр 1992: 167).

БЕЛЕЖКИ

¹ Предвид факта, че речникът все още не е завършен, а не бива да се пренебрегват и постиженията на научната мисъл, не се изключва възможността и днес да

се внесат допустими модифициращи промени, които, разбира се, трябва да почиват на силно аргументирани научни тези.

² Авторски колектив: Вл. Мурдаров, Т. Александрова, Р. Станчева, К. Чаралозова, М. Димитрова, К. Викторова, М. Лакова, П. Костадинова, М. Томов, Н. Паскалев, Ил. Стоилова, Ат. Атанасова.

³ Авторски колектив: Т. Александрова, К. Викторова, Б. Георгиев, М. Димитрова, Ст. Жерев, Й. Захариева, П. Костадинова, М. Лакова, Вл. Мурдаров, В. Станков, Р. Станчева, Р. Цойнска, К. Чаралозова.

⁴ Авторски колектив на второто фототипно издание са: Ел. Георгиева, К. Иванова, Вл. Мурдаров, Й. Пенчев, В. Станков, Р. Цойнска (автори и на уводната част), П. Баракова, К. Викторова, Ст. Илчев, В. Константинова, М. Лакова, П. Костадинова, Хр. Панталеева.

⁵ Автори на осмото стереотипно издание на речника от 1945 г. са: Л. Андрейчин, Вл. Георгиев, Ив. Леков и Ст. Стойков.

⁶ *Гол-голеничък* и *щур-пощурял* не са включени в словника на речника.

⁷ Второ преработено издание на речника от 1945 г. с автори Ив. Леков, Л. Андрейчин, Вл. Георгиев.

⁸ Разбира се, в българския език след окончанието може да се прибави още една граматическа морфема – определителният член, чрез която също да се образуват нови форми.

⁹ Най-вероятно става въпрос за Цв. Желязкова, която четири години след публикуване на статията на Вл. Мурдаров (вж. по-нататък) говори за „двойни прилагателни“, като същевременно ги определя и като „двойка (удвоени, повторени) думи“, чрез които може да изразява превъзходна степен (вж. Желязкова 1978).

¹⁰ Трябва да се уточни още, че според Т. Бояджиев при „фразеологичното словосъчетание ... общият смисъл на цялото съчетание не е свързано със семантиката на всяка дума в него поотделно“ (по СБЕ 1999: 208).

¹¹ То обикновено редовно се отбелязва в правописните и в правоговорните речници – вж. още ПГПР 2004.

¹² Срв.: *Нови-новенички двеста и петдесет долара, прилежно поставени и закопчани на сигурно място в новите-новенички дрехи*. К. Дянков, Дворецът (превод) 1980.

¹³ Напр.: *Бях в каросерията. Въздушното течение с помощта на вятъра издуха новата ми новеничка шапка. Дим да я няма!* <http://www.24chasa.bg>. Навсякъде в примерите се следва начинът на изписване в оригинала.

¹⁴ Срв.: „прилагателни като *бял-беленичък* и под. няма да бъдат предмет на внимание“ (Пернишка 1980: 11) и още – „Поради специфичната си семантика и обособената си конструкция, допълнена и с определена интонация като структурен елемент, съставките както на прилагателните, така и на наречията [*много-много* – бел. моя, Цв. Г.] са по-споени“ (пак там).

¹⁵ Основанието на авторката да приеме фразеосхемите за фразеологични единици е фактът, че с тях се изразява „висока степен на проява на качеството – значение на съответното прилагателно, а именно високата степен в проява на качество е една от характерните черти на ФЕ“ (Ничева 1990: 100).

¹⁶ Ст. Калдиева споделя, че трябва добре да се помни, че всички фразеологизми са устойчиви съчетания, но **не всички** устойчиви словосъчетания са фразеологизми. В подкрепа на този факт тя прави подробно разграничение на видовете устойчиви съчетания (Калдиева-Захариева 2013: 32–52), от което може да се извлече информация къде е мястото на всеки тип в тълковните и специализираните речници. Във връзка с това обръща внимание и на използваните в лингвистичната литература термини (Калдиева-Захариева 2013: 25–29), като посочва необходимостта от изчистването от подвеждащи названия (напр. за конструкциите – *фразеологизирани*, *синтактични фразеологизми*, *фразеосхеми* – Калдиева-Захариева 2013: 28–29), уточнява съдържанието на термина *фразеология* (Калдиева-Захариева 2013: 29–30, 32, 52), въвежда термините *идиоматика* като заместващ подвеждащия термин *фразеология в широк смисъл* и *колокации*. Колокациите трябва да се представят в илюстративния материал на тълковния и преводния речник. Разглежданите колокации следва да бъдат представяни след приетия знак ● като традиционни характерни употреби.

¹⁷ Интересен е изводът, до който стига О. Младенова, в резултат от наблюдения върху изследван материал в българския и в румънския език: „Не се откри нито един пример на тази конструкция от прилагателно, означаващо отрицателно качество, факт, който убедително свидетелства за въздействието на формата върху съчетателните възможности на конструкцията.“ (Младенова 1979: 37).

¹⁸ Вж. Vîrsan 1967 (по Младенова 1979).

¹⁹ Тук попадат *сам-самичък*, включително и дефективното по форма съчетание *сам-сама* и др. под., при които в някои случаи се наблюдава (освен семантична монолитност) и морфологична оформеност само в края на конструкцията.

ЛИТЕРАТУРА

Грамматика 1947: *Андрейчин, Л., Н. Костов, Е. Николов*. Българска граматика. Помагало за езиково обучение в гимназиите. София, Държавно издателство при Министерство на народното просвещение.

Грамматика 1983: *Колектив*. Грамматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. София, Изд. на БАН.

Грамматика 1990: *Колектив*. Грамматика на съвременния български книжовен език. Том 3. Синтаксис. София, Изд. на БАН (второ фототипно издание)

Желязкова 1978: *Желязкова, Цв.* Двойните думи (с оглед на двойните прилагателни имена) в съвременния български език. – В: *Славистични изследвания*. Т. 4. София, Наука и изкуство, с. 85–94.

Калдиева-Захариева 2013: *Калдиева-Захариева, Ст.* Българска лексикология и фразеология. Том 2. Българска фразеология. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.

Куцаров 2007: *Куцаров, Ив.* Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“.

Маслов 1982: *Маслов, Ю.* Грамматика на българския език. София, Наука и изкуство.

Младенова 1979: *Младенова, О.* Една структурно-граматична успоредица в българския и румънския език (тип нов-новеничък, *nou-nouț*). – Съпоставително езикознание, кн. 4, с. 35–37.

Мурдаров 1974: *Мурдаров, Вл.* Строеж и правопис на сложните думи (с оглед на сложните прилагателни имена). – Проблеми на българската книжовна реч. София, Наука и изкуство, с. 78–90.

Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

Ничева 1982: *Ничева, К.* Фразеосхеми (фразеологизирани конструкции) в българския език. – Език и литература, кн. 5, с. 29–44.

Ничева 1987: *Ничева, К.* Българска фразеология. София, Наука и изкуство.

Ничева 1990: *Ничева, К.* Фразеосхеми и фразеологизми в българския език. – Съпоставително езикознание, кн. 4–5, с. 97–101.

Пашов 1989: *Пашов, П.* Практическа българска граматика. София, Народна просвета.

Пернишка 1980: *Пернишка, Ем.* Семантика на сложните прилагателни имена в съвременния българския език. София, Изд. на БАН.

Ръководство 1966: *Генадиева, З., К. Ничева, С. Спасова, Кр. Чолакова.* Ръководство за съставяне на Речник на българския език. София, Изд. на БАН.

СБЕ 1999: *Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев.* Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис. София, Изток – Запад.

Сосюр 1992: *Сосюр, Ф. дьо.* Курс по обща лингвистика. София, Наука и изкуство.

Томов 2015: *Томов, М.* Функционални и структурни особености на правописния речник (доклад, изнесен на Седмата международна конференция по лексикография и лексикология „Лексикографията в началото на XXI век“) – ръкопис.

ViRSAN, D. 1967. False diminutive. – In: *Studii și material privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, București.

РЕЧНИЦИ

НПРБЕ 2002: *Колектив.* Нов правописен речник на българския език. София, Хейзъл.

НФрР 1993: *Анкова-Ничева, К.* Нов фразеологичен речник на българския език. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

ОПР 2012: *Колектив.* Официален правописен речник на българския език. София, Просвета.

ПГПР 2004: *Пашов, П., Хр. Първев.* Правоговорен и правописен речник на българския език. София, УИ „Св. Климент Охридски“ (четвърто преработено издание).

ПРБКЕ 1954: *Андрейчин, Л., Вл. Георгиев, Ив. Леков, Ст. Стойков*. Правописен речник на българския книжовен език. София, Народна просвета (трето преработено и допълнено издание на речника от 1945).

ПРСБКЕ 1978: *Андрейчин, Л., Вл. Георгиев, Ив. Леков, Ст. Стойков*. Правописен речник на българския книжовен език. София, Наука и изкуство (осмо стереотипно издание на речника от 1945).

ПРСБКЕ 1995: *Колектив*. Правописен речник на съвременния българския книжовен език. София, АИ „Марин Дринов“ (второ фототипно издание на речника от 1983).

РБЕ: *Колектив*. Речник на българския език. Изд. на БАН.

ФрР 1974: *Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова*. Фразеологичен речник на българския език. т. I. София, БАН.

✉ *Гл. ас. д-р Цветелина Георгиева*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
cveti.g@abv.bg

✉ *Assist. Prof. Zvetelina Georgieva, PhD*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
cveti.g@abv.bg